

5.14. ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

A.-Φ. Χριστιδής

Στο Πανεπιστήμιο της Indiana των Η.Π.Α. δημιουργήθηκε πρόσφατα ένα νέο τμήμα Παιδαγωγικής (Crouch στο Mills 1997, 187) όπου, ενόψει των αναγκών της βιομηχανίας σε προσωπικό με προσόντα «γραμματισμού» στις νέες τεχνολογίες της πληροφορικής, αναπτύσσονται προγράμματα διδασκαλίας της πληροφορικής τεχνολογίας σε πολύ πρώιμες ηλικίες. Το Πανεπιστήμιο, μας πληροφορεί μία από τις διδάσκουσες στο τμήμα αυτό (ό.π.), εισέπραξε εκατομμύρια δολάρια για εξοπλισμό στην κατεύθυνση αυτή. Τα χρήματα αυτά προέρχονται από μεγάλες πολυεθνικές, όπως η AT&T και η MCI, και παρέχονται αφειδώς, γιατί η επένδυση [1] στην πρώιμη ευαισθητοποίηση των παιδιών στις νέες τεχνολογίες θεωρείται εξαιρετικά συμφέρουσα.

Η ίδια διδάσκουσα μας πληροφορεί για κάποιες χαρακτηριστικά «ανορθολογικές» όψεις αυτού του πυρετώδους εγχειρήματος. Έτσι, για να βρει κανείς πού είναι το γραφείο κάποιου μέλους του προσωπικού του τμήματος, πρέπει να χρησιμοποιήσει *υπολογιστή* και όχι, απλά, ένα *διάγραμμα*. Η χρήση υπολογιστών, επισημαίνει η ίδια, επιτρέπει μεγάλες τάξεις, γιατί η βαθμολόγηση μπορεί να γίνει ηλεκτρονικά, κι έτσι δεν χρειάζεται να προσλαμβάνονται βοηθοί για τη διδασκαλία με το παρεπόμενο κόστος. Ποιες είναι όμως οι επιπτώσεις αυτής της «οικονομίας»; Οι μαθητές του Τμήματος Βιολογίας δεν κάνουν πλέον εκπαιδευτικά ταξίδια, όχι μόνο γιατί δεν υπάρχουν χρήματα για λεωφορεία αλλά, επιπλέον, γιατί οι τάξεις είναι πολύ μεγάλες και δεν υπάρχουν βοηθοί για να τους συνοδεύσουν. Και αυτό, παρόλο που στην Indiana υπάρχουν μεγάλα δάση με πλούσια χλωρίδα και πανίδα. Αν και θα κόστιζε πολύ λιγότερα να επισκεφτούν την ίδια τη φύση και τον πληθυσμό της, επιλέγονται τα CD Roms και η «τεχνητή» φύση [virtual nature]. Αυτή η όψη του ζητήματος αγνοείται, σχολιάζει η συγκεκριμένη διδάσκουσα, γιατί αυτό που διακυβεύεται στην πρώιμη εκπαίδευση των παιδιών στις νέες τεχνολογίες είναι τεράστια οικονομικά συμφέροντα του στρατιωτικο-βιομηχανικού συμπλέγματος (ό.π., 187).

Τα παραδείγματα αυτά εικονογραφούν χαρακτηριστικά τη φύση αυτού που ονομάστηκε «επανάσταση της πληροφορικής» ή, από άλλες πλευρές που εκπροσωπούν την κριτική τοποθέτηση, «καπιταλισμός της πληροφορίας» (information capitalism· βλ. σχετικά Davis, Hirschl & Stack 1997): τον καθορισμό της «επανάστασης» αυτής (όπως και προηγούμενων, π.χ. Βιομηχανική Επανάσταση) από τις ανάγκες περιορισμού του κόστους εργασίας, ελέγχου της εργατικής δύναμης και δημιουργίας νέων αγορών και νέων εμπορευμάτων. Όπως έχει παρατηρηθεί (Mills ό.π., 179), «οι πολυεθνικές εταιρείες δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν χωρίς τους υπολογιστές», «ο ρυθμός... της παγκοσμιοποίησης (της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς) οφείλεται στις νέες... τεχνολογίες της επικοινωνίας» (Davis, Hirschl & Stack ό.π., 8).

Ο ιστορικός καθορισμός αυτής της νέας πραγματικότητας επιβάλλει την κριτική αξιολόγηση των –τεράστιων– δυνατοτήτων της, αλλά και των περιορισμών της, και δεν επιτρέπει τη μυθοποίησή της μέσα από την αναγωγή της στο –γνωστό– ανιστορικό σχήμα μιας γραμμικής, καθολικής έννοιας «προόδου». Η μυθοποίηση αυτή –που προωθείται για προφανείς λόγους– συγκαλύπτει το γεγονός ότι η *τεχνολογική λογικότητα* –στη σύγχρονη εκδοχή της– καθορίζεται από τις ιστορικές συντεταγμένες ενός συγκεκριμένου κοινωνικοοικονομικού μορφώματος –του καπιταλισμού ή, ακριβέστερα, του ύστερου καπιταλισμού– που βασίζει την ύπαρξή του στον έλεγχο της εργασίας και στις συναρτημένες έννοιες «κόστος»-«κέρδος» (Whitherford στο Davis, Hirschl & Stack ό.π., 198-202, 243). Και, βεβαίως, συστατικό της μυθοποίησης αυτής είναι η προώθηση της άποψης της «ουδετερότητας» των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας. Αλλά κάθε νέα τεχνολογία, στον βαθμό που είναι η ίδια μια μορφή δύναμης και συνδέεται με συγκεκριμένα ιστορικά μορφώματα εξουσίας, καθορίζεται από υπόρρητες αξίες που αφορούν το κοινωνικό γίνεσθαι. Δεν υπάρχει «ουδέτερη» τεχνολογία (Mills ό.π., 177-179).

Όταν το CD Rom αντικαθιστά την *άμεση επαφή* [2] με τη φύση, εκεί όπου είναι δυνατή, ο εκπαιδευτικός του ρόλος έχει μετατραπεί σε αντικειμενικό ρόλο, σε μια «τραγωδία της

γνώσης», όπως θα έλεγαν ορισμένοι (Virilio 1998, 121), σε μια «βιομηχανία της λήθης» σύμφωνα με μια άλλη διατύπωση (Virilio ό.π., 137). Όταν το διάγραμμα που πληροφορεί τον επισκέπτη που βρίσκεται κάποιος μέσα σ' ένα κτίριο, αντικαθίσταται από τον υπολογιστή, βρισκόμαστε μπροστά σ' αυτό που σωστά ονομάστηκε «τεχνολογία του άχρηστου» (Virilio ό.π., 205-206· Morris-Suzuki στο Davis, Hirschl & Stack ό.π., 25), ως απόρροια του γενικευμένου καταναλωτισμού που προωθείται από τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα. Όταν σ' ένα κείμενο τόσο επίσημο όσο η *Λευκή Βίβλος για τη Διδασκαλία και τη Μάθηση* (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 1995) διαβάζουμε (ό.π., 22) ότι «η κοινωνία της πληροφορίας θα αλλάξει (μέσω εκπαιδευτικών λογισμικών) τις μεθόδους διδασκαλίας, αντικαθιστώντας την υπερβολικά «παθητική» σχέση δασκάλου-μαθητή με μια νέα... διαδραστική σχέση», έχουμε κάθε λόγο να ανησυχούμε μπροστά σε μια άποψη η οποία, εν πάση σοβαρότητι, προγράφει, κατ' ουσίαν, τη σχέση δασκάλου-μαθητή ως «παθητική», για να την αντικαταστήσει με την «ενεργητική» σχέση μαθητή-λογισμικών ή, έστω, μαθητή-δασκάλου-λογισμικών. Οι έννοιες «ενεργητικός» «παθητικός» μοιάζουν να χάνουν τη σημασία τους.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, αυτό που διαφαίνεται είναι το εμπορευματικό κίνητρο που περιστρέφεται γύρω από ένα νέο «προϊόν», την *πληροφορία*, την *τυποποιημένη, εμπορευματοποιημένη* πληροφορία, όπως συναρθρώνεται με την αγορά εργασίας και τις προτεραιότητες των ρυθμιστών της. Και το χαρακτηριστικό αυτής της τυποποιημένης, εμπορευματοποιημένης πληροφορίας είναι η γενικευμένη *ψηφιοποίηση* του *αναλογικού* και η συνακόλουθη υποβάθμιση της *αναλογικής* ανθρώπινης εμπειρίας, που υποβαστάζει την ψηφιακή, αναλυτική της διάσταση: το άρρητο, το συμφραστικό, το συνειρμικό, το μνημονικό, το πολιτισμικό.

Και αυτή η γενικευμένη υποβάθμιση του αναλογικού προς όφελος του ψηφιακού, που εναρμονίζεται με τις ανάγκες της εμπορευματικής τυποποίησης της πληροφορίας, αφορά καίρια τη γλώσσα. Η αντίληψη που προωθείται, βασίζεται σε μια ακραία *εργαλειακή* αντίληψη για τη γλώσσα –συμβατή με την ψηφιακή τεχνολογία–, η οποία αναδεικνύει την ψηφιακή της διάσταση –τις αναλυτικές, τυποποιημένες όψεις της– και υποβαθμίζει την ολιστική, αναλογική της διάσταση –τον συμφραστικό της χαρακτήρα, που τη διασυνδέει με τον πολιτισμό, τη μνήμη, το άρρητο αίσθημα, με ό,τι εν τέλει την κάνει γλώσσα «λέξεων και πραγμάτων» και όχι ένα συρρικνωμένο σύστημα σημείων, αποκομμένο από την πολυμορφία –στον χώρο και τον χρόνο– της ζωντανής ανθρώπινης εμπειρίας (Virilio ό.π., 137· Mills ό.π., 183-185).

Η αντίληψη αυτή, παρά τις παταγώδεις αποτυχίες της (λ.χ. συμβολή των υπολογιστών στην κατανόηση των φυσικών γλωσσών, αυτόματη/μηχανική μετάφραση), εξακολουθεί να κυριαρχεί και να παράγει εκπαιδευτικά προϊόντα που εγκυμονούν, σύμφωνα με ορισμένους, τον κίνδυνο μιας βίαιας «ομοιογενοποίησης της συνείδησης» (Mills ό.π., 179).

Αυτή η ακραία *εργαλειοποίηση* της γλώσσας συνεχίζει βέβαια μια παράδοση *εργαλειακής λογικότητας*, που συνδέεται με την πορεία του ιστορικού καπιταλισμού. Η *αλήθεια* ταυτίζεται με την *αποτελεσματικότητα* (Virilio ό.π., 12), και ό,τι δεν συμφωνεί με τα κριτήρια του *υπολογισμού* και της *χρησιμότητας* αντιμετωπίζεται ως ύποπτο (βλ. Χορκχάιμερ & Αντόρνο [1944] 1986, 22, 42). Η γνώση *συρρικνώνεται* στην έννοια «δεδομένο», στην πρόσληψη, ταξινόμηση και χρήση *δεδομένων* [3]. Και η ισχύς με την οποία περιβάλλονται τα δεδομένα, μέσα στην τυποποιημένη, εμπορευματική μορφή τους, υπονομεύει, αν δεν ακυρώνει, την όποια κριτική στάση απέναντί τους. Αλλά γνώση δεν είναι απλά η πρόσληψη, ταξινόμηση και χρήση των δεδομένων. Είναι, κατά κύριο λόγο, η δυνατότητα της κριτικής στάσης απέναντί τους, της άρνησης ή της ανατροπής τους. Αυτή είναι η ουσία της γνώσης (Mills ό.π., 182· Χορκχάιμερ & Αντόρνο ό.π., 44). Και η προϊστορία αυτής της συρρικνωτικής μεταμόρφωσης της σκέψης –της κριτικής σκέψης– θα πρέπει να αναζητηθεί στην τυποποίησή της, όπως αναγγέλλεται από τον Διαφωτισμό, για να φτάσει στην ακραία κορύφωσή της στον θετικισμό (Χορκχάιμερ & Αντόρνο [1944] 1986, 42). Σε μια προφητική διατύπωση, οι Χορκχάιμερ και Αντόρνο (ό.π., 42) περιγράφουν την *εργαλειακή λογικότητα* ως διαδικασία αντικειμενοποίησης της σκέψης, μέσα από τη μετατροπή της σε αυτόνομη, τυποποιημένη αυτοματική διαδικασία, η οποία ανταγωνίζεται τη μηχανή που παράγεται από αυτή την ίδια, ώσπου να την αντικαταστήσει τελικά η μηχανή. Η σημερινή πραγματικότητα επιβεβαιώνει αυτή την πρόγνωση: η εργαλειακή λογικότητα, ο εργαλειακός, τυποποιημένος λόγος της «κοινωνίας της πληροφορίας» (της κοινωνίας της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας της ελεύθερης αγοράς) είναι η κορύφωση της μεταμόρφωσης της σκέψης και της γνώσης σε δεδομένο, σε

εργαλείο, σε εμπορεύσιμο, τυποποιημένο «πράγμα». Και απέναντι σ' αυτή την **οριακή εμπορευματοποίηση** [4] και στη βαθύτερη σκηνοθεσία της οφείλει ο κάθε κριτικά σκεπτόμενος άνθρωπος να αντιπαρατεθεί. Μέσα από αυτή την αντιπαραθέση μπορεί να αναδειχθεί η **κοινωνικά χρήσιμη διάσταση των νέων τεχνολογιών** [5].

Και επειδή ενδέχεται τα όσα ακούστηκαν να έδωσαν την εντύπωση μιας ιδιαίτερα απαισιόδοξης ή και εχθρικής **νεολουδιτικής στάσης** [6] απέναντι στις νέες τεχνολογίες, επιτρέψτε μου να κλείσω με την άποψη ενός μεγάλου ονόματος της σύγχρονης πληροφορικής, του Μ. Δερτούζου, καθηγητή της πληροφορικής στο MIT των Η.Π.Α. (1997, 175) : «Δεν είναι ξεκάθαρο αν η τεχνολογία των υπολογιστών και της επικοινωνίας βοηθά τη διαδικασία της μάθησης μ' ένα θεμελιώδη τρόπο... πρέπει να είμαστε συντηρητικοί, όταν το ζήτημα ανακύπτει σε σχέση με την εκπαίδευση των παιδιών μας. Δεν είναι αρκετό –και ίσως να είναι επιβλαβές– να χάσκουμε με θαυμασμό μπροστά σε μια νέα τεχνολογική προσέγγιση και να την ανακηρύσσουμε εκπαιδευτικά αποτελεσματική, επειδή συμβαίνει να μας συναρπάξει». Αν και από το παράθεμα αυτό απουσιάζει η βαθύτερη «συστημικότητα» του ζητήματος, δεν παύει να είναι ιδιαίτερα σημαντικό, στον βαθμό που προέρχεται από πηγή που συνδέεται με μία από τις «μητροπόλεις» των τεχνολογικών καινοτομιών στον χώρο της πληροφορικής.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- CRITICAL ART ENSEMBLE, 1997. *La résistance électronique*. Παρίσι: L'Éclat.
- DAVIS, J., T. HIRSCHL & M. STACK. 1997. *Cutting Edge: Technology, Information, Capitalism and Social Revolution*. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Verso.
- DERTOUZOS, M. 1997. *What will be in the new century?* Σαν Φρανσίσκο: Harper Edge.
- ΧΟΡΚΧΑΪΜΕΡ, Μ. & Τ. ΑΝΤΟΡΝΟ [1944] 1986. *Η διαλεκτική του διαφωτισμού*. Μτφρ. από τα γερμανικά Ζ. Σαρίκας. Αθήνα: Ύψιλον.
- MILLS, S. επιμ., 1997. *Turning away from technology: a new vision for the 21st century*. Σαν Φρανσίσκο: Sierra Club books.
- VIRILIO, P. 1998. *La bombe informatique*. Παρίσι: Galilée.

[1] Έχει επισημανθεί από πολλές προσεγγίσεις που στέκονται κριτικά απέναντι στο ζήτημα της σχέσης τεχνολογίας και εκπαίδευσης ότι η εισαγωγή της ηλεκτρονικής τεχνολογίας στην εκπαίδευση καθορίστηκε από εμπορικές, κατά κύριο λόγο, παραμέτρους και όχι με βάση την ίδια την εκπαιδευτική διαδικασία και τις ανάγκες της. Όπως επισημαίνεται από τον καθηγητή J. Weizenbaum του MIT, εν σχέσει με το ζήτημα αυτό ο υπολογιστής είναι μια λύση σε αναζήτηση προβλημάτων (βλ. A. Armstrong & C. Casement 2000. *The Child and the Machine: How Computers Put our Children's Education at Risk*. Beltsville, Maryland: Robins Lane Press).

[2] Οι Armstrong και Casement (2000, 196) επισημαίνουν (σχολιάζοντας την άποψη του καθηγητή του MIT, N. Negroponte, ότι στο μέλλον θα ζούμε σε ψηφιακές γειτονιές στις οποίες ο φυσικός χώρος δεν θα έχει σημασία και ο χρόνος θα παίζει διαφορετικό ρόλο) ότι η «ψηφιακή γειτονιά» δεν μπορεί να αντικαταστήσει τις ελλείψεις στον χώρο της πραγματικότητας: την παραμέληση του παιδιού λόγω των δεινών οικονομικών συνθηκών της οικογένειας, τις μεγάλες τάξεις στο σχολείο κλπ. Σχέσεις on-line με ομηλικούς στη Μόσχα και τη Μαδρίτη δεν βοηθούν ένα παιδί που δεν μπορεί να φτιάξει σχέσεις με συμμαθητές του δυο θρανία παρακάτω. Η άμεση εμπειρία, τονίζουν, δεν μπορεί να υποκατασταθεί.

[3] Ως προς την εκπαιδευτική διαδικασία, η αντίληψη αυτή οδηγεί στη μετατροπή της σε εκμάθηση δεξιοτήτων και δεδομένων χωρίς «χώρο» για πραγματική δημιουργικότητα.

[4] **Κείμενο 1**: Δερτούζος, Μ. 1998. *Τι Μέλλει Γενέσθαι*. Αθήνα: Λιβάνης, σελ. 587-588.

© Λιβάνης

[...] Μια εποχή γοργής τεχνολογικής αλλαγής είναι ευκαιρία για όλους τους ανθρώπους να προσπαθήσουν να προβάλουν τις υποδείξεις τους χαρακτηριστικά κάτω από το πέπλο του νεοτερισμού και του αναπόφευκτου της τεχνολογίας. Μερικές φορές, αυτές οι προσπάθειες θα είναι σκόπιμα κακόβουλες ή αθέμιτες. Πολλές φορές, ωστόσο, θα είναι οι ακούσιες παρενέργειες νόμιμων σκοπών. Για παράδειγμα, οι τηλεμάρκετερ θα θεωρούν αναφαίρετο δικαίωμά τους να σας επιτίθενται καθημερινά και να προσπαθούν να σταχυολογήσουν τις προτιμήσεις και τις συνήθειές σας. Μην υποκύψετε αυτόματα στις απαιτήσεις τους για την ιδιωτική σας ζωή και το χρόνο σας. Επιμείνετε, μέσω της πολιτικής μεθόδου, για επανόρθωση, απαιτώντας από τους τηλεμάρκετερ να δίνουν το όνομά τους και έναν τρόπο για να μπορείτε να τους μπλοκάρετε μόνιμα, έτσι ώστε να μην μπορούν να σας τηλεφωνούν ή να επικοινωνούν μαζί σας μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Αυτό μπορεί να γίνει σε μια νύχτα, αν εισαγάγετε ένα σύστημα κρυπτογράφησης με δημόσιο κλειδί και ψηφιακές υπογραφές ή αν αξιώσετε να φέρουν όλα τα μηνύματα τηλεμάρκετινγκ έναν κατάλληλο κώδικα, έτσι ώστε να μπορούν να ξεσκαρτάρονται αυτόματα από τα φίλτρα του ηλεκτρονικού σας ταχυδρομείου.

Έστω κι αν οι τεχνολογικές αλλαγές διαφημίζονται σαν ευλογία για το νόμο και την τάξη, πρέπει να υποβάλλονται σε εξονυχιστική έρευνα για να εξασφαλίζεται ότι δεν «κρύβουν» σχεδιασμένες ή αθέλητες παρεισφρήσεις. Το να απαιτείται η δήλωση των κρυπτογραφικών κλειδιών του κάθε πολίτη στην κυβέρνηση μπορεί να μοιάζει με συνέχιση των σημερινών κυβερνητικών πρακτικών για την παγίδευση τηλεφώνων εγκληματιών, αλλά, στην πραγματικότητα, θα παραπαιήσει δραματικά την ισορροπία σε πληροφορίες πολιτών και οργανισμών ενδεχομένως προσιτών από την κυβέρνηση [...].

[5] **Κείμενο 2:** Δερτούζος, Μ. 1998. *Τι Μέλλει Γενέσθαι*. Αθήνα: Λιβάνης, σελ.583-584.
© Λιβάνης

Η Πληροφοριακή Επανάσταση είναι ήδη μπροστά σας. Η επιρροή της θα είναι το ίδιο δραματική με εκείνη της Αγροτικής και της Βιομηχανικής Επανάστασης. Το να την αγνοήσετε, να τη φοβηθείτε ή ακόμα και να γονατίσετε μπροστά της δε θα σας βγάλει πουθενά. Εκ των υστέρων θα φανεί τόσο ανόητο, σαν να είχατε φοβηθεί ή λατρέψει το αλέτρι και το αυτοκίνητο. Όπως συνέβη προηγουμένως με αυτές τις παλιότερες καινοτομίες, η Πληροφοριακή Αγορά θα μπει στη ζωή μας και θα γίνει απαραίτητη μέσω των χρήσιμων πραγμάτων που θα καταστήσει δυνατά. Αν δεν το έχετε κάνει ήδη, η καλύτερη στρατηγική είναι να αρχίσετε να την εξερευνάτε για να σας βοηθήσει να επικοινωνείτε με φίλους και συνεργάτες, να ασχολείστε με χόμπι, να ψωνίζετε, να μορφώνεστε, να φροντίζετε την υγεία σας, να κάνετε δουλειές, να αφήνετε τη φωνή σας να ακουστεί και να ακούτε και τη φωνή άλλων ανθρώπων και άλλα πολλά. Προς το παρόν, αυτό που πρέπει να κάνετε είναι να διασκεδάσετε και να επιδιώκετε κάποιες χρήσιμες δραστηριότητες στην Πληροφοριακή Αγορά, μαθαίνοντας συγχρόνως τι είναι και τι δεν είναι πιθανό. Όσο πιο σύντομα το κάνετε, τόσο πιο σύντομα θα είστε σε θέση να την εξερευνάτε προς όφελός σας, ενώ ταυτόχρονα θα προφυλάσσετε από τα αναπόφευκτα προβλήματα που θα επιφέρει. Κι έτσι θα μάθετε από πρώτο χέρι τι είναι εφικτό, χωρίς να χρειάζεται να βασίζεστε στο «θόρυβο» που δημιουργούν τα μέσα ενημέρωσης ή άλλοι άσχετοι με αποτέλεσμα να σας παραπλανούν.

[6] Λουδίτες (Luddites): κίνημα εργατών στην Αγγλία των αρχών του 19ου αιώνα που αντέδρασε στη μηχανοποίηση της υφαντουργίας με καταστροφές των μηχανημάτων που θεωρήθηκαν ότι οδηγούν στην ανεργία.